Зоран Спасовски[1]
Институт македонског језика
„Крсте Мисирков” – Скопље

УДК 821.163.3`282.3`373.21
https://doi.org/10.46630/ish.12.2026.29

ДИЈАЛЕКТОЛОГИЈА У ТОПОНИМИЈИ

У тексту се разматра могућност примене дијалектолошког приступа у испитивању топонима.
Текст почиње веома кратким уводом у дијалектологију, аспекте које она проучава, њене циљеве и методе истраживања и слично. Затим аутор прелази на питање дијалектологије у ономастици у ширем смислу, а у топонимији у ужем смислу. Прво се описује приступ, обим и материјал који би се истраживао на такав начин, а потом се говори о конкретним топонимским дијалектолошким зонама у македонском језику. Имајући у виду да аутор не располаже довољно релевантним примерима из српског језика, анализа се заснива на материјалу из ширег словенског ареала, а посебно из македонског језика.
Текст се завршава закључком да дијалектолошки приступ има примену у топономастици и да би његова примена могла довести до нових, пре свега ономастичких, али и закључака који би били значајни и за друге науке, као што су историја, ономастика, географија итд.

Кључне речи: дијалектологија, ономастика, топонимија, топонимиска острва/оазе, супстрат.

У досадашњим топономастичким истраживањима у оквиру балканских језика, као и у ширем словенском и општолингвистичком контексту, уочавају се углавном два правца у којима се крећу анализе. Први је ***ареални, географско-ономастички***, и у њему се пажња усмерава на географску распрострањеност одређених топонима, типова топонима, топономастичких основа, форманата и сл. На пример, уз његову помоћ сазнаје се о зонама распрострањености топонима из одређеног језика, о топонимима са мешаном двојезичном или вишејезичном структуром, о топонимима у којима је присутно деловање супстрата, о одређеним топономастичким типовима или формантима итд. Утврђивање тих зона распрострањености, пак, даље води ка релевантним научним закључцима који могу припадати не само лингвистици већ и другим наукама, као што су историја, археологија и сл. (Herzen, Herzen&Gordova, 2021).

Други је ***структурно-ономастички*** и он се не усредсређује толико на саму географску распрострањеност топономастичких јединица, већ више на њихову структуру, значење њихових топооснова, топоформаната, порекло топономастичких јединица, њихову функцију, реконструкцију, етимологију итд. (Корнева&Меняйлова, 2012).

[1] spasovski@imj.ukim.edu.mk

Овај рад усмерен је ка ***географско-ономастичком*** приступу. Настојаћемо да образложимо на који начин се, у оквиру тог приступа, дијалектолошка истраживања могу применити у ономастици, као и какве би користи могле проистећи из такве интердисциплинарне повезаности. Истовремено, настојаћемо да то илуструјемо кроз неколико примера из антропонимије и топонимије. Имајући у виду да, нажалост, не располажемо довољним подацима из српске дијалектологије и топонимије, примере смо били принуђени да заснујемо на општословенском и македонском језичком материјалу.

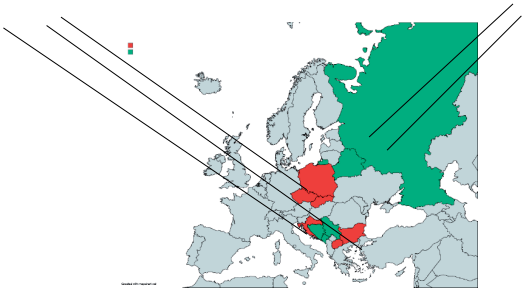
Ареални или ***географско-ономастички*** правац се, по природи свог усмерења, додирује са другим наукама и другим лингвистичким пољима, као што су, на пример, географија, историја, понекад и археологија, социологија и етнологија, затим социолингвистика, а у тим оквирима, разуме се, и дијалектологија. На пример, ако географска распрострањеност одређених топонима, типова топонима, топономастичких основа, форманата и сл. показује зоне дистрибуције топонима из одређеног језика, онда оне исто тако могу указивати и на зоне распрострањености одређених дијалекатских типова, дијалекатских изоглоса, образаца итд. у топонимији. Осим зона распрострањености, могу се испитивати и различите „топономастичке енклаве“ које припадају одређеном дијалекату, а налазе се унутар другог дијалекта, мешања дијалеката у топонимији, присуство топономастичких дијалекатских оаза унутар других дијалеката и сл.

На тај начин, имајући у виду да су носиоци језика и дијалеката говорници – људи, оваква истраживања истовремено би указала и на миграције и мешања говорника различитих дијалеката. На исти начин могло би се разматрати и о сличностима или разликама дијалекатских топономастичких црта из различитих говорних подручја – блиских или сасвим удаљених. Испитујући ово, могло би се истражити да ли су одређена насеља у прошлости била на другим местима, да ли су насеља која се налазе на различитим, а можда и удаљеним местима (у односу на шири словенски ареал, на пример) истог, сличног, блиског или различитог порекла и сл. Ово је боље представити на примерима.

Први пример биће из области антропонимије, и то у контексту дијалекатске расподеле патронимичког презименског типа на ****-it'ь***, који је, као што је познато, у различитим словенским језицима дао рефлексе ***-icz***, ***-ић***, ***-ић***, ***-ич***. Ови презименски типови су се, даље, развијали у облике ***-ич*** и ***-ович***, односно ***-icz***/***-ић***/***-ић***/***-ич*** и ***-ovicz***/***-evicz***/***-ović***/***-ević***/***-овић***/***-евић***/***-ович***/***-евич***. Дијалектна распределба овог типа у савременим словенским језицима је следећа.

Подручје слабије или потпуне одсутности употребе ***наставка –ић/-icz/-ич/-ић*** (обележено црвеном бојом).

Подручје редовне употребе наставка ***–ић/-icz/-ич/-ић*** (обележено зеленом бојом)

Дијалектне зоне према употреби наставка ***–ић/-icz/-ич/-ић*** (< ****-it'ь***).

(Спасовски 2025а: 355-356)

Зоне употребе овог презименског типа јасно раздвајају словенске језике у две, а можда чак и три групе: (1) језике у којима се овај тип презимена очувао у потпуности; (2) језике у којима је присутан, али у ограниченом обиму; и (3) језике у којима је потпуно ишчезао[2]. Ова картографска презентација отвара простор за даља истраживања у правцу разумевања разлога због којих се овај презименски тип очувао у појединим језицима, а изгубио у другим. Поставља се питање да ли је за то одговоран неки социолингвистички фактор, као што је постојање или одсуство аристократских слојева у одређеним словенским друштвима, и слично. Другим речима, оваква презентација иницира нове лингвистичке теме и истраживачке правце.

У контексту дијалектолошких истраживања топонима, релевантан и занимљив пример представља топономастика радовишког региона.

Наиме, радовишки говор се шире карактерише приличном разноликошћу: постоје четири групе села на том терену које су и географски распоређене у различите групе и састоје се од говорника различитих дијалеката. Прва група села се састоји од досељеника из тзв. шопских крајева, и она је лоцирана на највишим огранцима планине *Плачковица*. Тамо је говор ипак радовишки, али са примесама из ових говора, односно са примесама североисточних македонских или призренско-тимочких српских говора. Друга је турска и та села су распоређена на нижим огранцима исте планине. Трећа је пољска и то су села уз ток *Старе Реке*, а четврта је лакавичка група села, лоцирана на огранцима *Конечке Планине* и уз ток реке *Лакавица* (Спасовски, 2025б: 19–22).

[2] Треба напоменути да се ово наше разматрање односи искључиво на наведени презименички модел (онај на ****-it'ь***, чији су рефлекси у данашњим словенским језицима *-icz*, *-ић, -ић*, *-ич*). Разуме се, на посматраним подручјима постоје и други презименички модели (на *-ски*, *-ов/-ев*, *-ин, лично име + лично име* или *надимак без филијације*, *фамилијарни надимци који су преузели улогу презимена* и сл.), али они овде нису предмет нашег интересовања.

Пољска села су у прошлости била турска коњарска, а данас су насељена досељеницима из свих околних ближих и даљих крајева, па се тамо сусрећу онолико дијалеката колико има досељеника из различитих околних села – *беровских, струмичких* итд. Само у конечким селима постоји старо, аутохтоно становништво из тог краја, па се тамо чува најоригиналнији радовишки говор (на пр., сп. „Осим миграције типа село–град, забележена су и обимнија исељавања дела становништва, пре свега муслиманског, као и досељавање другог становништва, на пример етничке групе Шопа из Јужне Србије, Кривопаланачког и Кратовског краја, преко Светиниколског и Кочанског подручја. Ови досељеници чине компактну етничку оазу Шоплук (села Козбунар, Шипковица, Ново Село, Шаинташ, Вртешка, Штурово). Ова група је у значајној мери сачувала своје обичаје, колективне култове, ношњу и сопствени дијалекат ***(‚зборат ов‘уј, он‘уј)*** и др. - Бојковска 2003: 8–9 – прев. аут.). С обзиром на то да се истиче како је ова група насељена на месту некадашњих турских села, да су ниже смештена јуручка села, а још ниже коњарска, која су касније расељена и замењена досељеницима из разних околних крајева, од којих је сваки донео свој дијалект, док у најнижој, лакавичкој области није било таквих миграција и промена у структури становништва, основано је закључити да је најоригиналнији радовишки дијалекат сачуван управо у овом најјужнијем делу области, познатом као лакавички (долина реке Лакавице) (в. карту код Спасовски, 2025б: 21). Те исте дијалектне разлике огледају се и у топонимији лакавичког краја, која је пре свега архаичнија у односу на остале делове ове области (Спасовски, 2025б: 405–406).

Ипак, с изузетком већ наведеног, занимљиво је да се дијалекатске разлике које се могу уочити у говору појединаца и теренских група – посебно на подручју Старе Реке, где је забележено најинтензивније мешање становништва – главно нису одразиле на топонимију. Сви ти говорници различитих дијалеката који су дошли на то подручје, разумљиво, нису вршили интервенције у топонимији, већ су наставили да користе називе места онако како су их затекли. То указује на то да топонимија чува оригиналне, па чак и архаичније карактеристике радовишког говора, за разлику од говорног језика, у којем се, услед наведених разлога, могу уочити извесне примесе и разлике.

Упркос наведеном стању, које карактерише велика дијалекатска разноликост насупрот уједначеној топонимији, постоји једно село које се издваја као мала језичка оаза у региону. Реч је о селу *Смиланци*, чији топоними, за разлику од осталих у области, одражавају особине сасвим другачијег говора. Језичке карактеристике ових топонима не само да се разликују од осталих у региону, већ и од било ког другог говора који је на било који начин присутан у том крају. Јасно је да припадају другом, одвојеном дијалекатском систему.

Наиме, код њих је чешћа множина на ***-е***: *Јасик'аре, Мађ'аре, Чук'аре*. Чланска морфема за придеве у мушком роду долази у облику различитом од оног карактеристичног за тај терен, наиме на ***-ие***, а не на ***-јо*** као на целој осталој територији: *Кр'ивие Р'ит, Кум'итские Кл'а(д)енец, К'усие Сред'ок*. Акценат долази на крају речи: *К'онското Рăб'е, Кум'итска Ридин'а, М'арина Скал'а*, постоји преглас ***ја*** ≥ ***е*** у средини речи: *Пол'ената* итд. (Спасовски, 2025б: 376).

Све ово су топономастичке дијалектске карактеристике које указују на присуство различитог говора унутар другог датог говора, у овом случају у радовишком; а тиме указују и на одређену могућу микромиграцију унутар тог терена, или можда на неку другу непознату чињеницу коју треба испитати.

Коначно, из претходног описа може се закључити да значајан део становништва радовишког региона чине досељеници са различитих подручја. То су, пре свега, *Шопи* у највишим селима, *Турци* у нижим, као и досељеници са свих страна у пољским селима. Једино аутохтоно становништво представљају житељи лакавичких села, која се налазе у крајњем јужном делу области (в. Паликрушева 1984). Занимљиво је да се управо у овим селима старина огледа и у топономастици: најстарије топономастичке основе и обрасци присутни су управо у том делу.

На пример, то су основе ****lubъ*** и ****kopьcь*** у називима села *Лубница* и *Конче*, које се јављају и у ширем словенском ареалу (*Лубенице*, *Лубеник*, *Лубјанка*, *Лубник*, *Лубно* итд. – Трубачев XVI: 154–155; за ****kopьcь*** в. Трубачев XI: 5–6). Даље, ту су основе ****vorta*** и ****rada*** у називима села *Враштица* и *Горњи/Доњи Радеш* (в. Видоески 1999: 35; Skok III: 618; Лома 2013: 50; БЕР I: 183 за ****vorta***; и Васмер за ****rada***[3]), као и основа ****dědъ*** у називу села *Дедино* (в. Лома, 2013: 73).

С друге стране, као пример специфичних топономастичких образаца, може се навести образац на ***-мъ*** у називима села ***Бучин***, ***Дамјан*** и ***Тајм***(***иште***), задње у кичевском крају, који су сва стара рударска насеља. На основу тога може се претпоставити да је овај образац можда коришћен управо за именовање старих рударских насеља (в. Спасовски, 2025б: 73–74).

Представљање ових старих топономастичких основа и образаца на карти може, на пример, указати на локације најстаријих словенских насеља, као и на најстарије обрасце словенске топонимије.

У једном другом говору, наиме дебарском, топонимија прилично добро прати шаренило говора на том терену (Коробар, 1990: 255–260), и тачно нам указује на лоцираност различитих насеобина на том подручју и њихову припадност различитим етногеографским групама: *аутохтоно реканско становништво*, *говорници централног наречја*, *говорници дримкол-*

[3] рада | Этимологический онлайн-словарь Фасмера М. | ΛΓΩ, рада — Этимологический словарь Макса Фасмера, одредница III

ско-голобрдских говора, *македонско становништво из пограничних делова са Албанијом*, *словенско становништво из дубље унутрашњости Албаније*, *досељеници из Црне Горе* и из области *Гора*, *мијачко становништво* за које се претпоставља да је дошло из удаљенијих крајева данашње *Албаније* или *Грчке* (*Епир* или *Солунска област*) итд. Нпр. топонимија мијачког краја се јасно издваја од топонимије свих осталих подручја, укључујући и подручје *Горње Реке*, и тиме недвосмислено указује на посебност мијачке популације. Неколико примера који би то и показали били би име села Лаз***о***рополе на локалном говору, онда *А**ѫ**иеска Ливада* (< *А**ѫ**иеска*, с обзиром на то да у галичком говору не постоји ***ѫ*** као у осталим македонским говорима), *Качева Стр**о**га*, те *Стр**о**га* и *Тӯрски_Пот* (< *Страга*, *Пат* < **Strǫga,*Pǫtь*, са галичком променом ***ж* > *о*,** различито од већине македонских говора где је ***ж* > *а*,** итд.[4]

Међутим, овакве „оазе“ унутар датих дијалеката не морају бити присутне само као „оазе“ из другог дијалекта; могу постојати и у виду „оаза“ из другог језика. Такве језичке оазе могу се уочити у турским оазама које су присутне, на пример, у радовишком говору, затим у струмичком и дојранском говору, као и на више других места у Македонији (Спасовски, 2024: III).

Такве оазе постоје и на ширем балканском ареалу, на пример у бугарском језику као различите тјурско-говорне оазе у околини *Силистре*, *Разграда*, дуж централног тока реке *Арде*, у *Ђумурџини* и *Ксантију* (Стојков, 2006: 120) итд.

Најзад, овакве топономастичке црте нам омогућавају и праћење и бележење одређених изоглоса и њихово распрострањење у различитим дијалектима, слично као у дијалектологији. То ћемо показати на примеру из шире словенског ареала: распрострањење фонетских варијација прасловенског суфикса ****-it'ъ*** у ширем словенском ареалу.

Овај суфикс у топономастичком смислу био је у употреби до XIV века (Иванова, 1973: 40), и с обзиром на то, природно је што га није могуће тражити у било ком говорном облику, већ само у траговима остављеним у језику земље, тј. у топонимији. Његова географска заступљеност простире се од *средње и јужне Албаније* на западу до *Бугарске* на истоку, и од поречја *Тимока* на северу до острва *Крит* на југу, а његове фонетске варијације у топонимији су: ***-ишта, -ишче, -ишча, -ишти, -ишчи*** и ***-ићи***.

Оне су распрострањене на следећи начин: на југу до *Крита* присутне су форме ***-ишта, -ишча, -ишти, -ишчи, -ићи***; на западу до средње и јужне Албаније налазе се форме ***-ишта, -ишти*** и ***-ићи***; а на северу до јужноморавских дијалеката српског језика присутне су ***-ићи*** и ***-ишти*** (Иванова, 1973: 37–40).

[4] Сви примери су узети из архиве Института македонског језика „Крсте Мисирков“, из атара насеља Галичник, како би се осигурала њихова веродостојност. Тим примерима се још може добавити, на пр., и *Добрава*, опет са заменом ***ж* > *о***, из Лазаропоља, које је исто тако, мијачко село.

Означавање ових форми као дијалектних топономастичких изоглоса може нам показати и ареал у којем се простире овај топономастички модел, као и тачне локације топонима који га садрже, а тиме и прецизне локације прилично старих словенских насеобина на целом горе поменутом јужнословенском ареалу. Осим тога, можда и дијалектна стратификација словенских језика из времена када је овај суфикс био у употреби, итд.

С друге стране, ***ареални, географско-топономастички*** приступ у топономастичким истраживањима не пружа могућност само за примену дијалектологије у топонимији, већ и других лингвистичких грана. На пример, социолингвистике. Наиме, као што се могу испитивати мешања дијалеката у топонимима у граничним дијалекатским зонама у топономастици, тако се могу испитивати и мешања језика у топонимима присутним у граничним језичким зонама.

Такав пример имамо, на пример, на југу данашње Македоније, према граници са Грчком, где је уочљиво мешање словенских и грчких лексичких и структурних карактеристика у топонимији (на пр., *Беласица* < ***Ορ-βελος*** + ***-ица***, *Брегалница* < ***Βαργαλα*** + ***-ица***, *Струмица* < ***Α-στρα-ιυον*** + ***-ица***, *Валандово* < ***Αλαβανδα*** + *-ово*, *Паљурци* > ***Παλεο Χορεο*** + ***-ци***, итд. (Илиевски, 1988: 510–511).

Ово нам показује степен мешања двеју култура у топонимији и уопште, као и присуство старијих насеобина и становништва, у зависности од језика који се у конкретном случају мешају.

Присуство старијих култура на одређеним подручјима, видљиво у топонимији, показује нам се и кроз супстратне форме уочљиве у топонимији датог терена, чиме се топонимија додирује не само са дијалектологијом и социолингвистиком, већ и са историјом и археологијом. Такво присуство нам се показује у различитим зонама ширег балканског ареала и указује на присуство старије културе, старијег народа и сл. у зонама у којима се јавља.

Такав супстрат је видљив, на пример, у романским именима места, где наставци ***-ov, eşti, -(j)ani*** у именима градова *Braşov*, *Ploeşti*, *Botoşani* итд. указују на старије словенско присуство. У Македонији, одређена имена места указују на грчко или предгрчко присуство, на пример у именима градова *Неготино* (< ***Antigona***), Дојран (< ***Тауријана***) итд.

Истраживања овог супстрата, по нашем мишљењу, могла би допринети историјским истраживањима тако што би допунила већ позната сазнања о старим културама, или можда указала на нове, до сада непознате, или их боље лоцирала, или понудила језичка сведочанства о језицима за које се сматра да су у потпуности ишчезли, итд.

На тај начин, покушали смо да покажемо како дијалектологија може имати корисну примену и у топонимији, и како топонимски материјал може бити искоришћен и за истраживања из различитих лингвистичких и научних области: дијалектологије, социолингвистике, историје, археологије и сл.

Литература

Бојковска, 2003: С. Бојковска, *Радовишкиот говор.* Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“. Видоески, 1999: Б. Видоески, *Географската терминологија во дијалектите на македонскиот јазик*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.

Георгиев и др., 1971**:** В. И. Георгиев, И. Гълъбов, Й. Заимов, С. Илчев, *Български етимологичен речник. Том I (А–З)*. Софија: Издателство на БАН.

Иванова, 1973: О. Иванова, *Месните имиња со суфиксот -иште (-ишта) во македонската топонимија* (Магистерска работа). Скопје.

Илиевски, 1988**:** П. Хр. Илиевски, *Балканолошки лингвистички студии, со посебен осврт кон историскиот развој на македонскиот јазик*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Корнева, Меняйлова, 2012**:** В. В. Корнева, Д. Б. Меняйлова, Основные направления изучения топонимов. Воронеж: *Вестник Воронежского државног универзитета. Серија: Лингвистика и међкултурна комуникација*, XII, 2012, 5–10., Основные направления изучения топонимов

Коробар, 1990**:** М. Коробар-Белчева, *Топонимијата во Дебарско* (Докторска дисертација). Скопје.

Лома, 2013**:** А. Лома, *Топонимија Бањске Хрисовуље (Књига 2)*. Београд: Српска академија наука и уметности.

Паликрушева 1984 – Г. Паликрушева, Современите етнички процеси во радовишкиот Шоплук, Зборник од XXXI Конгрес на СФРЈ, Радовиш 1984, Скопје 1986.

Спасовски, 2024**:** З. Спасовски, *Турските морфолошко-лексички елементи во македонската топонимија*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Спасовски, 2025а**:** З. Спасовски*, Полско-македонски географски врски од X. в. и ономастиката и нејзиното учество во археологијата и историјата*, *Зборник на трудови од IX меѓународна научна конференција „Македонскиот јазик – извор на научни истражувања: 150 години од раѓањето на Крсте Мисирков, 80 години од кодификацијата на современиот македонски јазик“*. Скопје, 16–17 октомври 2024 г. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Спасовски, 2025б: З. Спасовски, *Топонимијата на Радовишко*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Стойков, 2006**:** С. Стойков, *Българска диалектология [Stoykov, S. Balgarska dialektologiya]*. Софија: Акад. изд. „Проф. Марин Дринов“.

Трубачев, XI**:** О. Н. Трубачёв, *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд (Вып. 11)*. Москва: Наука, 1984.

Трубачев, XVI**:** О. Н. Трубачёв, *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд (Вып. 16)*. Москва: Наука, 1990.

Herzen, Herzen&Gordova, 2021**:** A. Herzen, O. Herzen, J. Gordova, Russian School of Toponymical Cartography, y: *Proceedings of the International Cartographic Association*, Vol. 4, Article 44. Zurich: International Cartographic Association, 1–8. DOI: 10.5194/ica-proc-4-44-2021.

Skok, III**:** P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika (Knjiga III: Poni2–Ž)*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1973.

Vasmer, 1953–1958**:** M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch (Bd. 1–3)*. Heidelberg: Carl Winter – Universitätsverlag, Vol. 1: A–D (1953), Vol. 2: E–M (1955), Vol. 3: N–S + Index (1958).

Zoran Spasovski

DIALECTOLOGY IN TOPONYMY

Summary

The paper explores the potential application of a dialectological approach in the study of toponyms. It begins with a concise introduction to dialectology – its scope, objectives, and research methods – before addressing its relevance within onomastics in a broader sense and toponymy in a more specific sense. The author outlines the methodological framework, scope, and types of material suitable for such analysis, followed by a discussion of dialectological zones in Macedonian toponymy, illustrated with examples.

Although the conference focuses on Serbian toponymy, this contribution adopts a wider perspective by presenting a new methodological approach applicable to onomastic research in general. Given that the author does not have sufficient relevant examples from Serbian, the analysis draws on material from the broader Slavic areal, with particular emphasis on Macedonian. This comparative dimension underscores the potential of dialectological analysis to enrich toponomastic studies beyond national boundaries.

The paper concludes that the dialectological approach is highly relevant to toponomastics and that its application may lead to new insights – primarily in onomastics, but also in related disciplines such as history, geography, and linguistics.

Keywords: dialectology, onomastics, toponymy, toponymic islands/oases, substrate.